

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**NAMANGAN MUHANDISLIK-PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

**QURILISH FAKULTETI
«Muhandislik kommunikatsiyalari qurilishi
va montaji» kafedrası**

**41-MKQ-10 GURUH TALABASI
RAXMONOV HAMIDULLO
HABIBULLO O'G'LINING**

DIPLOM LOYIHA ISHI

**Mavzu: To'raqo'rg'on tumanidagi «G'ayrat» dahasining
gaz ta'minoti tizimlarini takomillashtirish**

Namangan- 2014 y.

1. Uy - joy sharoitida kir yuvishni hisobga olgandagi turar-joy binalarining yillik gaz sarfi quyidagi ifoda bo'yicha aniqlanadi.

$$Q_{t.j.b.} = N \frac{Z_1 \cdot n_1 + Z_2 \cdot n_2 + Z_3 \cdot n_3}{Q_n^p}, \text{ m}^3/\text{yil}.$$

bunda N - gazdan foydalanuvchi yashovchilarning soni kishi;

Z_1 - Markazlashgan issiq suv ta'minotiga va gaz plitasiga ega b'lgan xonalarda (kvartallarda) yashovchilarning qismi (koeffitsent ko'rinishida);

Z_2 - Gazli suv isitgichlari va gaz plitalariga ega b'lgan xonalarda

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
NAMANGAN MUHANDISLIK-PEDAGOGIKA INSTITUTI

Qurilish fakulteti

“Ekspert”
Ilmiy ishlar bo'yicha prorektor
dots. S. Umarxonov
“ 18 ” 06 2014 y.

Fakultet dekani
dots. A. To'xtabayev
06 2014 y.

“Muhandislik kommunikatsiyalari qurilishi va montaji”
kafedrası

DIPLOM LOYIHA ISHI BO'YICHA

TUSHUNTIRISH XATI

Diplom loyiha ishining mavzusi: *To'raqo'rg'on tumanidagi “G'ayrat”
daxasining gaz ta'minoti tizimlarini takomillashtirish*

Bitiruvchi 41-MKQ-10 guruh
talabasi:

imzo

X. Raxmonov

Kafedrası mudiri:

imzo

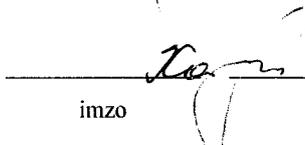
O. Imomnazarov

Diplom loyiha ishi rahbari:

imzo

I. Xamrayev

Maslahatchilar:

imzo

D. Xamrayev

imzo

Qurilish fakulteti

«TASDIQLAYMAN»

“Qurilish” fakulteti dekani

dots. A. A. To'xtabayev

” 01 2014 y.

“Muhandislik kommunikatsiyalari qurilishi va montaji”
kafedrası

DIPLOM LOYIHA ISHINI BAJARISH BO'YICHA

T O P S h I R I Q

Raxmonov Xamidullo Xabibullo o'g'li

1. Diplom loyiha ishining mavzusi: *To'raqo'rg'on tumanidagi “G'ayrat” daxasining gaz ta'minoti tizimlarini takomillashtirish*

Institut bo'yicha 2013 yil “28” dekabdagi № 871-T sonli buyruq bilan tasdiqlangan.

2. Diplom loyiha ishini bajarish uchun ma'lumotlar: *To'raqo'rg'on tumani-dagi G'ayrat daxasining bosh rejasi va iqlimiy ma'lumotlari: $t_{is} = -14^{\circ}\text{C}$, $t_{sh} = -6^{\circ}\text{C}$, $t_{bor} = 1,5^{\circ}\text{C}$, $n_{is} = 128$ kun*

3. Tushintirish xatida keltiriladigan ma'lumotlar (70-80 varaq A4 formatda qo'lyozma tarzida yoki 40-50 varaq kompyuterda yozilgan matnlar):

a) Texnologiya (asosiy) qismi bo'yicha: *To'raqo'rg'on tumanidagi “G'ayrat” daxasining gaz ta'minoti tizimlarini takomillashtirish.*

b) Atrof-muhit muhofazasi qismi bo'yicha: *Inson ishlab chiqarish faoliyati va atrof-muhitni boqiligi.*

v) Mehnat-muhofazasi qismi bo'yicha: *Kommunikatsiya tizimlari qurilishida mehnat muxofazasi va xavfsizlik texnikasini tashkil etish.*

g) Iqtisodiyot qismi bo'yicha: *Gas tarmoqlariga lokal va abekt smetalar tuzish.*

d) Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati: *A. A. Ronin. Gazosnabjeniya M. Strizdat”, 1989 - 413 str.*

MUNDARIJA

1. Kirish..... 1-11
2. Texnologiya (asosiy) qismi..... 12-74
3. Atrof-muhit muhofazasi qismi..... 75-92
4. Mehnat muhofazasi qismi..... 93-105
5. Iqtisodiyot qismi..... 106-113
6. Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati..... 114-117
7. Ilova..... 118-124

KIRISH

Kirish.

Ma'lumki, mustaqillik yillarida davlatimiz rasbari rasnamoligida mamlakatimiz iqtisodiyatida amalga oshirilayotgan yangilanish va o'sdalarishlar sanoat tarmoqlariga „yoshil iqtisodiyot“ tizimini joriy qilish, innovatsion taraqqiyotni jadallashtirish tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga qaratilgan bilan dunyo jamaatchilik e'tiborini tormog'da. Darhaqiqat bugun kundalik hayotimizda, iqtisodiyot faolligini elektr energiyasiz tasavvur etib bo'lmaydi. Lekin keyingi yillarda unga bo'lgan ehtiyoj shunchalik

olib keldiki, bu istemol hajmi uni
ishlab chiqarish suratidan nam ortishiga
olib keldi. Ayni shu jihat esa endilik-
da sozaga innovatsion texnologiyalarni
kengroq joriy etish orqali uni yanada
tarqiqiy etish bilan birga, tabiiy gaz,
nef, kominr kabi resurslarni tejashni
nam toqoro qiladi.

2014-yil yuqori o'sish suratlari
bilan rivojlanish, barcha mavjud im-
koniyatlarni safarbar etish, o'zini oqlagan
ishxoqlar strategiyasini ishchil davom
ettirish yili b'oladi. O'zbekiston Respublika-

si Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2013-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yakunlarida va 2014 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vorislar Maxkamasining majlisidagi ma'ruzasida ochiq muhokama aytish mumkinki, 2014 yil sanoat sohasida yuksak texnologiyalarqa asoslangan va zamonaviy muhim obyektlar va quvvatlarini ishga tushirish investitsiyalarni oshirish va takomillashtirish yili bo'ladi.

Moliyalashning barcha manbalari

böyicha kapital qurilmalarning umumiy
xajmi 14 milliard 300 million dollorni
tashkil etadi va bu ko'rsatkichning
o'tgan yildagi qo' nisbatan 10,1 foizga
o'sishi tominlanadi, asosiy kapitalga
kiritiladigan investitsiyalar xajmi yalpi
ichki mahsulotga nisbatan 2013 yilgi
23 foiz darajasida saqlab qolinadi.

Barcha investitsiyalarning 73 foizi-
ning ortiqi ishlab chiqarish obyekt-
larini barpo etishga, kapital qurilma-
larning qariyb 40 foizi mashina va
uskunalar sotib olishga yo'naltiriladi.

Joriy yilda 3 milliard 800 million
dollaridan ziyod xorijiy investitsiya
va kreditlarni o'zlashtirish, ularning
hajmi o'tgan yilga nisbatan 29 faizga
o'sishini ta'minlash moliyallanmoqda.

Xorijiy investitsiyalarning umumiy
hajmida to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar
qariyb 69 faizni tashkil etishi va
ularning hajmi 2014 yilda 22,4 faizga
artishi alohida e'tiborga loyiq.

Bu yilda umumiy qiymati 4 milli-
ard 400 million dollar bo'lgan 150dan
ortiq yirik ishlab chiqarish obyektlarini

ishga tushirish kōzda tutilgan.

Shular qatorida „Dehqonobod
kaliyli oʻqitlar zavodining ishlab chi-
qarish quvvatini 200 ming tōnnadan
600 ming tōnnaga oshirish“, „Xorazm
viloyatida „Damas“ rusumidagi yengil avtomo-
billar ishlab chiqarishni tashkil etish“,
Tizzax viloyatida 760 ming tōnna
portlandsement yoki 350 ming tōnna oq
sement ishlab chiqarishni yolgʻa qoʻyish“,
„Oʻzbekiston — Xitoy gaz quvurining
uchinchi tarmoqini qurishni nisqasiga
yetkazish“, Sherton va Alon konlarini

obodonlashtirish va kompressör stansi-
yasini barpo etish" bōyicha va boshqa
muhim loyihalarni rixoyasiga yetka-
lish mōljallanmoqda.

Surqil qoni bosasida. Ustiyurt
gas - kimyo kompleksini qurish, Sōrtan
gas kimyo kompleksida ishlab chiqa-
rilayotgan tosalarangan metan neqirida
sintetik suyuq yoqilōyi ishlab chiqa-
rishni yōlga qōryish bōyicha qurilish
ishlari davom ettiriladi.

Elektr energiyasi sohasida Tollymor-
jan issiqlik elektr stansiyasida qu-

quvati 450 megavat bōlgan 2 ta buq-gaz
qurilmasini barpo etish yoʻli bilan
kengaytirish ishlari olib boriladi.

Toshkent issiqlik elektr stansiyasi
quvati 370 megavat bōlgan buq-gaz
qurilmasi ishga tushiriladi. Navoiy issiq-
lik elektr stansiyasida quvati 450
megavat bōlgan ikkinchi buq-gaz
qurilmasini barpo etish orqali kengay-
tirish ishlari bajariladi.

Kimyo sanoatida qonqirat soda
zarbidining ikkinchi navbatini quriladi.
va shuningdek, "Navoiyazot" ochiq aksiyas-

darlik jamiyatida metanol, ammiak va korbamid ishlab chiqarishni yolgʻo qo'yish va boshqa lagixalar amalga oshiriladi.

Bizning 62 oltiniga qo'ygan asosiy maqsadimiz - boshlagan islohotlarimiz iqtisodiyotimizni yangilash va modernlashtirish jarayonlarini davom ettirish va chuqurlashtirish, xoshtimiz darajasi va sifatini ishlab oshirib borishni ta'minlash, tenglar ichida teng bo'lib, jaxon xamjamiyatida munosib o'rin egallashdan iboratdir.

Yangi 2014 yilning yurtimida
"Soğlom bola yili" deb eʼlon qilingani
jamoatchiligiimiz, xalqimiz tomonidan
qanday koʻtarinki kayfiyat va
mamnuniyat bilan kutib dinqaniga,
keng qoʻllab-quvvatlanayotganiga borcha-
miz quraymiz.

Joriy yilga bunday nom berga-
nimiz, avvalambor, bolalarimizning
soğligi xaqida ularning kelajagi
xaqida koʻrsatibayotgan etibor va
qamsoʻzlikning ya bir amaliy ifodasidir.

Bizning vorifamiz, kerak boʻlsa,

oliy barchimiz - farzondlarimizning xam
jismaniy, xam manaviy ji xaldan
uyg'un rivojlangan zamomaviy bilim
tajribalarni puxta egallagan, Vatani-
miz va xalqimiz kelajagi uchun
mo' sulyatni o'z zimmasiga olishga
qodir bo'lgan barkamol insonlar
bo'lib voyaga yetishi uchun qolimiz-
dan kelgan barcha-barcha ishlarni
amalga oshirishdan iboratdir.

TEKNOLOGIYA
(asosiy)
QISMI

Asosiy qism

1 Hisobiy tushuntiruv yozuvida
gaz bilan taminlanadigan obyekt-
ning ko'rsatkichlari keltiriladi.

(imoratlar qavatlar, ilmiy ma'lumotlari).

Loyiha vaqfigida gaz ta'minotining
manbai gaz ta'minoti manbaidan
chiqayotgan yoki ulash nuqtasidan.
gazning bosimi va uning boshqa
ko'rsatkichlari ko'rsatiladi.

Toraqshigon tumanidagi „Gayret“
daxasining gaz ta'minoti tizmlarini

Q.M.Q. 2.01.01-94 dan qabul qilamiz.

$t_{m.ic}$ - tashqi xavoning eng
sovuq besh kunlik o'rtacha
harorat (isitish sistemasi hisobi uchun
"B" parametri bo'yicha), $t_{m.ic} = -14^{\circ}\text{C}$

$t_{m.sham}$ - tashqi xavoning eng
sovuq oyi o'rtacha xarorati
(Ulsun xavo almashinishi hisobi
uchun "A" parametri bo'yicha), $t_{m.sham} = -6^{\circ}\text{C}$

$t_{or.is}$ - Tashqi xavoning isitish
davrindagi o'rtacha xarorati

$$t_{or.is} = 1,5^{\circ}\text{C}$$

t_{ich} - Xona ichki xavosining
hisobiy xarorati, $t_{ich} = 18^{\circ}\text{C}$

n_{is} - isitish davrining davomiy-
ligi. $n_{is} = 128$ kun.

Diplom loyi xasini bajarishda
turar - joy fondining zichligi
va imoratlarning maydoniga bog'liq
bog'liq axoli sonini quyidagi
ifoda orqali topishdan boshlanadi.

2 Diplom loyi xas turar - joy
fondining zichligi va imoratlari-
ning maydoniga bog'liq birl qan
axoli sonini quyidagi ifoda
orqali topishdan boshlanadi.

$$N = S \cdot n; \text{ kishi.}$$

Bu yerda S - yakkal tartibda -
gi axali joy uchun ajratilgan
yer maydoni, m^2 yoki ga;

$$S = a \cdot b = 140 \cdot 60 = 8400 \text{ m}^2 = 0,84 \text{ ga}$$

a va b kochalarning (magistral kochalardan tashqari), transport qatnash yo'llari xam xisobga olingan.

Tunar joyning boyi va eni metrlar:
n axali fondining zichligi
(kishi/ga) B M Q 2.04.08-96; 11 yoki 2
jadvaldan)

$$N = S \cdot n = 0,84 \cdot 60 = 50; \text{ kishi}$$

Xisoblangan natijalarni 1-jadvalda.

Mavzey axoli sanini aniqlash jadrali

t/r	Imoratlarining qavati	Loyihalananayotgan joyni		Mavzey maydoni S, ga	Aholi fondining zichligi n, kishi/ga	Yashovchilar sino N, kishi
		Bo'yi a, m	Eni b, m			
1	2	3	4	5	6	7
1.	1	140	60	0,84	60	50
2.	1	140	60	0,84	60	50
3.	1	140	60	0,84	60	50
4.	1	240	60	1,44	60	86
5.	1	240	60	1,44	60	86
6.	1	140	60	0,84	60	50
7.	1	140	60	0,84	60	50
8.	1	140	60	0,84	60	50
9.	1	140	60	0,84	60	50
10.	1	220	60	1,32	60	79
11.	1	220	60	1,32	60	79
12.	1	300	60	1,8	60	108
13.	1	300	60	1,8	60	108
14.	1	220	60	1,32	60	79
15.	1	220	60	1,32	60	79
16.	1	220	60	1,32	60	84
17.	1	240	60	1,44	60	86
18.	1	240	60	1,44	60	86
19.	1	240	60	1,44	60	86
20.	1	220	60	1,32	60	79
21.	1	220	60	1,32	60	79
22.	1	220	60	1,32	60	79
23.	1	220	60	1,32	60	79
				28,56		1722

1 - jadval.

(kvartiralarda) yashovchilarning qismi
(koeffitsient ko'inishida);

Z_3 - Gasli suv isitkichlari va
markazlashgan issiq suv ta'minotiga
bōlmagan, faqat gaz plitalariga ega
bōlgan xonadonlarda (kvartiralarda)
yashovchilarning qismi (koeffitsient
ko'inishida).

n_1 - Markazlashgan issiq suv
taminotiga va gaz plitalariga
ega bōlgan xonadonlar (kvartira-
larda) yilning issiqliq sarfining
belgilangan miqdori (normasi)

$M D \gamma$ (kishi); (2 - ilova);

N_2 - gasli suv isitqichlari va plitalariga ega bõlgon xonadonlar (kvartallar) da yillik issiqlik sarfi-ning belgilangan meyori (nõrmasi),

$M D \gamma$ (kishi); (2 - ilova).

N_3 - gasli suv isitqichlari va markazlashgan suv ta'minoti bõlmagan yillik issiqlik sarfining belgilangan meyori (nõrmasi) $M D \gamma$; (2 - ilova).

Q_n^p - Foydalanayotgan gazning pastki yanishi issiqlik, $M D \gamma / m^3$,

(3 - ilova).

$$Q_{t.j.b.} = N \frac{q_3 \cdot n_3}{Q_n^p} = 1722 \cdot \frac{1,0 \cdot 8000}{36,7} = 375368 \text{ m}^3/\text{yil.}$$

2. Turar - joy binolarining jambongan sarfini 5% kattaligida dinadigan ishlab - chiqarish bilan bog'liq bōlma - gan, savdo asoliga maishiy xizmat kōrsatish korxonalarining ehtiyoji uchun gazning yillik sarfi quyidagicha kōrsatiladi va topiladi.

$$Q_{m.x} = Q_{t.j.b.} \cdot 0,05 = 375368 \cdot 0,05 = 18768 \text{ m}^3/\text{yil.}$$

Kommunal maishiy ehtiyojlari uchun gazning yillik sarfi, ularning zoni va quruviga (ōtkarish qobiliyatiga, ishlab - chiqaruvchanligiga)

xamda issiqlik sarf qilish belgilan-
gan meyoriga (nõrmasiga) bog'liq.

3. Kir yuvish korxonasi ning
yillik gaz sarfi.

Uy sharoitida

$$Q_{k.yuv} = K_2 \cdot N \cdot b \cdot \frac{n_3}{Q_{PH} \cdot 1000} = 0,5 \cdot 1722 \cdot 100 \cdot \frac{8800}{36,7 \cdot 1000} = 20645$$

m³/yil. meharni smlashgan.

$$Q_{k.yuv} = K_2 \cdot N \cdot b \cdot \frac{n_3}{Q_{PH} \cdot 1000} = 0,5 \cdot 1722 \cdot 100 \cdot \frac{1880}{36,7 \cdot 1000} = 4411$$

m³/yil.

bunda K_2 - kir yuvish korxonasi

xizmatidan foydalanuvchilar sonini

hisobga oluvchi ko'effisient;

b - bir kishidan bir yilda

tutadigan quruq kir kiyim-kechak-
ning meyori (nõrmasi) (4) $b = 100 \text{ kg/kishi yil}$.

$n_5 =$ kir yuvish korxonalarida
1 tønna quruq kir kiyim-kechakni
yuvish uchun sarf bõladigan issiq-
likning belgilangan meyori (nõrmasi)

(1); (2-ilova).

4. Hammomlarning yillik gaz
sarfi.

$$Q_{\text{hammom}} = K_1 \cdot N \cdot 52 \cdot \frac{n_4}{Q_H^P} = 0,9 \cdot 1722 \cdot 12 \cdot \frac{410}{36,7} = 20270$$

m^3/yil , vannasi 2.

$$Q_{\text{hammom}} = K_1 \cdot N \cdot 52 \cdot \frac{n_4}{Q_H^P} = 0,1 \cdot 1722 \cdot 52 \cdot \frac{50}{36,7} = 12200$$

m^3/yil vannali.

koronalarda 12 ta b'rin qabul qiladi.

Qo'ng'ir va x'ojalik - maishiy xomda davolash ehtiyojlariga issiq suv tayyorlash (kiyim - kechakni yuvishsiz) uchun gazning yillik sarfi

$$Q_{\text{gas}} = \frac{N}{1000} \cdot 12 \frac{n_6 + n_7}{Q_P^N} = \frac{1722}{1000} \cdot 12 \cdot \frac{3200}{36} = 7118 \text{ m}^3/\text{yil.}$$

n_6, n_7 - bir koraga bir yilda issiqlikning sarflanish meyorlari (qo'ng'ir va issiq suv tayyorlash uchun). 4) (2-ildavol).

G. Poliklinikaning yillik gaz sarfi

Loyixada 1000 yashovchi korakoralar da 26 ta b'rin qabul qiladi.

X'ojalik - maishiy uchun gazning

yillik sarfi.

$$Q_{kas} = \frac{N}{1000} \cdot 26 \frac{n_6}{Q_P} = \frac{1722}{1000} \cdot 26 \cdot \frac{84}{36} = 105 \text{ m}^3/\text{yil}$$

n_6 - bir qatmarchiga bir yilda issiqlikning sarflanish meyorlari (issiq suv tayyorlash uchun). (1) (2-ilova).

7. Restoran, osh xona va kafelarga gazning yillik sarfi.

Ushning restoran va oshxonalar, xizmatidan foydalanadigan qismining umumiy sonini 25% ga teng deb qabul qilinadi.

$$Q_{osh} = 0,25 \cdot N \frac{n}{Q_P} = 0,25 \cdot 1722 \cdot \frac{2300}{36} = 27504 \text{ m}^3/\text{yil}$$

$$\text{bunda } n = 365 \cdot (n_8 + n_9) = 365 \cdot (4,2 + 2,1) = 2300$$

n_8, n_9 bir tushlik va nonashta (kechlik) ni tayyorlashga ketadigan issiqlik sarfining belgilangan meyori (normasi)

4) (2-ilova).

8. Non ishlab chiqarish zavodining gazning yillik sarfi.

Bir kishi uchun kechlik non maxsulotini 0,6 kg deb qabul qilamiz.

Shundan:

0,3 kg - dumaloq non

0,2 kg - bōlka va bosh qalar.

0,1 kg - qandolat maxsulotlari.

Zoruriy non maxsulotining yillik hajmi.

Dumaloq non

$$A = \frac{N \cdot 0,3 \cdot 365}{1000} = \frac{1722 \cdot 0,3 \cdot 365}{1000} = 189,0 \text{ mH};$$

Bólka va batónlar

$$B = \frac{N \cdot 0,2 \cdot 365}{1000} = \frac{1722 \cdot 0,2 \cdot 365}{1000} = 126,0 \text{ mH};$$

Qandolat maxsulotlari

$$V = \frac{N \cdot 0,1 \cdot 365}{1000} = \frac{1722 \cdot 0,1 \cdot 365}{1000} = 63,0 \text{ mH};$$

Non zavodga qozning yillik sarfi.

$$Q_{n.2} = \frac{A \cdot n_{10} + B \cdot n_{11} + V \cdot n_{12}}{Q_H^P} = \frac{189 \cdot 2500 + 126 \cdot 5450 + 63 \cdot 7750}{36,7}$$
$$= \frac{472500 + 686700 + 488250}{36,7} = 45763 \text{ m}^3/\text{yil}.$$

Bunda n_{10} , n_{11} , n_{12} - dumaloq non, bólka va batónlar, qandolat maxsulotlarining 1 kg 1 tonnasi yopishga, pishirishga sarf boladigan issiqlikning belgi -

langan meyorlari (normasi 11) (2-ildav).

9. Maktabga gazning yillik sarfi.

$$Q_m = 0,02 \cdot N \cdot 150 \cdot \frac{n_{13}}{Q_H^P} = 0,02 \cdot 1722150 \cdot \frac{50}{36} = 7175 \text{ m}^3/\text{yil}$$

10. Bolalar yashisiga gazning yillik sarfi.

$$Q_m = 0,01 \cdot N \cdot 150 \cdot \frac{n_{16} + n_{15}}{Q_H^P} = 0,01 \cdot 1722150 \cdot \frac{2050 + 1800}{36} = 27623 \text{ m}^3/\text{yil}$$

11. Bolalar boʻgʻchasiga gazning yillik sarfi.

$$Q_m = 0,01 \cdot N \cdot 150 \cdot \frac{n_{16} + n_{17}}{Q_H^P} = 0,01 \cdot 1722150 \cdot \frac{2390 + 1800}{36} = 30063 \text{ m}^3/\text{yil}$$

Jamoat binolarini isitishga sarflangan gaz miqdorini aniqlaymiz.

Isitishga sarflanadigan gazni miqdori binoning isitish yurasiga va xisobig tashqi xaroratga bogʻliq.

Isitishga sarflanadigan yillik gaz

sorqini qayta qayta formulalar bilan
aniqlaymiz.

$$Q_{is} = \frac{W_{is} \cdot P_{05} (t_v - t_u) \cdot n \cdot 24}{Q_n \cdot \eta_{isqozoni}} \text{ m}^3/\text{yil.}$$

Bu yerda Q_{is} — isitishga sarflanadigan
gazning miqdori, m^3/yil .

W_{is} — isitish binolarining tashqi hajmini
yig'indisi, m^3 .

P_{05} — British binolarining o'tacha solik-
tirma issiqlik xarakteristikasi, Kcal/m^3
soat. Biri qavatli g'umbul binolari

uchun $P_{05} = 0,7$

t_v — British binolarining ichki xarosini
aniqlay temperature, $^{\circ}\text{C}$.

t_T - o'rtacha isitish sezoniga tashqi
havoning temperaturasi °C.

Q_n^i - gazning yanish issiqligi $\times D_j / m^3$.

n_{is} qozoni - isitish qozonining F_{iA} , 0,8 teng.

P_{is} - isitish davrining davomiyligi.

Bir kishi uchun qabul qilingan
yashash binolarining xajmiy normasi

$60 m^3$ va jamoat binolariga $10 m^3$ teng.

$$W_{is.mak.} = 265 \times 10 = 2650 m^3$$

$$W_{is.bol.bog} = 264 \times 10 = 2640 m^3$$

$$W_{is.mak.} = \frac{2650 \cdot 0,7 \cdot (18 - 1,5) \cdot 128 \cdot 24}{8738 \cdot 0,8} = 14015 m^3 / \text{yil.}$$

$$W_{is.bog} = \frac{2640 \cdot 0,7 \cdot (18 - 1,5) \cdot 128 \cdot 24}{8738 \cdot 0,8} = 13862 m^3 / \text{yil.}$$

Hisoblangan natijalarni 2-jadvalga kiritamiz.

Maorayning yillik gaz sarfini aniqlash jadvali.

t/r	Iste'molchilar	O'lov birligi	QMQ bo'yicha issiqlik sarfi normasi, MDj	Gazning yillik sarfi m ³ /yil
1	2	3	4	5
1.	Turar joy binolari	kishi	$n_1 = 8000$	375386
2.	Maishiy xizmat ko'rsatish xonalar	kishi		18768
3.	ker yuvish	kishi	$n_3 = 8800,$ $n_3 = 1880$	23056
4.	Xammolar	kishi	$n_4 = 40$ $n_4 = 50$	32470
5.	Nasalxonalar	joy	$n_5 = 3200,$ $n_6 = 8200$	7118
6.	Poliklinikalar	joy	$n_7 = 84$	105
7.	Restoran va oshxonalar	kishi	$n_7 = 4,2,$ $n_8 = 2.1$	27504
8.	Kon zavodi.	TH	$n_{10} = 2500$ $n_{11} = 54500$ $n_{12} = 9750$	45763
9.	Maktab	o'quvchi	$n_{13} = 50$	7175
10.	Bolalar yashiri	bola	$n_{14} = 2050,$ $n_{15} = 1800$	27623
11.	Bolalar bog'chasi	bola	$n_{16} = 2380$ $n_{17} = 1340$	30063
12.	Maktabni ikitishi			14015
13.	Bolalar bog'chasini isitish.			13862
	Umumiy sarf.			624990

12. Gazning yillik sarfi mavzev yoqilg'i sistemasining belgilaydi. Gas tarmoqlari va inshootlarini xisoblashda bu sarfdan boydalanilmaydi. Xisob uchun asos qilinib gas istemol obektlarining ish jarayoniga bog'liq bolgan soat sarfi olinadi. Soat sarf istemolchilarning yillik sarfining maksimal soat koeffisienti xisobiga olingandagi ulushi deb quyiladi. ifoda orqali aniqlanadi.

$$Q_{\text{rc}} = K_{\text{ta}} \cdot Q_{\text{t.j.8.}} = \frac{1}{1800} \cdot 375368 = 209 \text{ m}^3/\text{soat.}$$

K_{t} - Maksimal soat koeffisienti.

Maishiy istemolchilar uchun maksimal

soat koeffisienti qordan foydalanuvchi yashovchilar soniga bog'liq bo'ladi.

13. Kommunal - maishiy va boshqa korxonalarining soat sarflari shu korxonalarining maksimal soat koeffisientlarini hisobga olib (171 ga murosif) aniqlanadi.

$$Q_{xc} = K_t \cdot Q_{xm} = \frac{1}{1800} \cdot 18768 = 10,4 \text{ m}^3/\text{soat}$$

14. Kir yuvish uchun soatlik gaz sarfi quyidagicha aniqlanadi.

$$Q_x = K_t \cdot Q_x = \frac{1}{4700} \cdot 25056 = 5,4 \text{ m}^3/\text{soat}$$

15. Hammom uchun soatlik gaz sarfi quyidagicha aniqlanadi.

$$Q_x = K_t \cdot Q_x = \frac{1}{2700} \cdot 32470 = 1,20 \text{ m}^3/\text{soat.}$$

16. Kasalxona uchun soatlik gaz sarfi quyidagicha aniqlanadi.

$$Q_k = K_t \cdot Q_k = \frac{1}{1800} \cdot 7118 = 4,0 \text{ m}^3/\text{soat.}$$

17. Restoran va oshxona uchun soatlik gaz sarfi quyidagicha aniqlanadi.

$$Q_{ro} = K_t \cdot Q_{ro} = \frac{1}{2000} \cdot 27504 = 14,0 \text{ m}^3/\text{soat.}$$

18. Kon zavodi uchun soatlik gaz sarfi quyidagicha aniqlanadi.

$$Q_{n2} = K_t \cdot Q_{n2} = \frac{1}{6000} \cdot 45763 = 7,6 \text{ m}^3/\text{soat.}$$

19. Maktab uchun soatlik gaz sarfi quyidagicha aniqlanadi.

$$Q_m = K_t \cdot Q_m = \frac{1}{1800} \cdot 7175 = 4,0 \text{ m}^3/\text{soat.}$$

20. Bolalar yoshisi uchun soatlik
gaz sarfi quyidagicha aniqlanadi.

$$Q_{b.b.} = K_t \cdot Q_{bb} = \frac{1}{1800} \cdot 27623 = 15,4 \text{ m}^3/\text{soat}.$$

21. Bolalar bog'chasi uchun soatlik gaz
sarfi quyidagicha aniqlanadi.

$$Q_{b.b.} = K_t \cdot Q_{bb} = \frac{1}{1800} \cdot 30063 = 16,7 \text{ m}^3/\text{soat}.$$

Maktab va bolalar muassasini isitish
uchun gazning soatlik sarfi.

$$Q_{mahl.}^{soat} = \frac{1}{1800} \cdot 14015 = 7,8 \text{ m}^3/\text{soat}.$$

$$Q_{bog}^{soat} = \frac{1}{1800} \cdot 13962 = 7,8 \text{ m}^3/\text{soat}.$$

Gazning xisoblangan natijalarini

3-jadvalga kiritamiz.

Gasning nisbiy soatli gas sarfini aniqlash jadvali.

No	Istemolchilar	Q yillik M ³ /yil	QMQ 2.04.08.96	Qxc M ³ /s	Eslatmalar
1.	Turur-joy binolari	371444	1/1800	209	p/b
2.	Maishiy xizmat ko'rsatish korxonalari	18571	1/1800	10,4	p/b
3.	Kir yuvish	24793	1/2700	5,4	p/b
4.	Kammlar	32131	1/2700	12	p/b
5.	Ko'chalarnalar	7043	1/1800	4,0	p/b
6.	Restoran va oshxonalar	27217	1/2000	14	p/b
7.	Kon zavodi.	44245	1/6000	7,6	p/b
8.	Maktab	7200	1/1800	4	p/b
9.	Bolalar yarlisi	273350	1/1800	15,4	p/b
10.	Bolalar bog'chasi	297490	1/1800	16,7	p/b
11.	Maktabni isitish	14015	1/1800	19,1	p/b
12.	Bolalar bog'chasini isitish.	13862	1/1800	17	p/b
	Umumiy sarf.	371444		331,1	

19. Gaz tarmoqlarining gidraulik hisobi qilishning zarifosi taminlash manbaidan eng uzoqqa joylashgan istemolchilarga ruxsat etilgan bosim yoqotishidan va qazning xisobiy soatlik sarf- lori miqdoriga qarab gaz quuru- larining diametrlarini aniqlashdan iborat.

20. Past bosimning gidraulik hisobi quyidagicha tartibda bajariladi. Har qaysining bosh planida gaz pastlash punkiti (GRP) ni joylashtirish orni aniqlanadi. Har bir GRP orqali

Etadigan xisobiy soatlik sarflariga
va eng qulay xarakat radiusiga
qarab & R P ni o'rnini va soni qabul
qilinadi. Shkablil & R P larning eng qulay,
iqtisodli taminlash radiusi $50 \frac{1}{4} 300$ m ga
teng, stasionar & R P larniki $400 \frac{1}{4} 800$ m.

Gas quurularining kocha yo'llari
bôylab yotqizishni belgilaydi. Xisobiy
soatlik sarflari 50 m^3 soatdan ortiq
bôlgan istemolchilarni o'rtta bosim
tarmoqlariga ulanadi. Tarmoqlarning
sxemasi bôylab gas quurularining
xisoblash uchastkolariga xisobiy

olib chiqiladi va ularning xoziqiy
usulliklari metr olchamida ko'rsatiladi.

Barcha hisoblash uchastkalari
xalqosimon gaz quurlari tartib
bo'yicha raqamlanib chiqiladi.

Singra past bosim tarmoqlari uchast-
kalarning xisobiy usulliklari va
taminlash shartlari aniqlanadi.

Aqarda istemolchilar gaz quurlari-
ning bir tomoni bog'lab joylashgan
bolsa u xolda bunday uchastkalarni
bir tomondama taminlovchi deyiladi.

Unda uchastkaning xisobiy usulligi

Xaqiqiy uzunligini yarmiga teng.
böladi, ya'ni $l_x = l_{xk} / 2$. Agar istemolchi-
lar gaz quvurlarining ikki tomoni
bóylab joylashgan bolsa, u holda
bunday uchostkani ikki tomondama
taminlovchi deyiladi. Bunday uchostka-
larning nisbiy uzunligi xaqiqiy
uzunligiga teng bóladi, ya'ni $l_x = l_{xk}$.

Xor bir uchostkaning nisbiy
soatlik sarfini aniqlash avval
tarmoqni solishtirma, yólovchi va
ekvivalent sarflari topilishi kerak.

Yólovchi sarflarini aniqlashda

ikki usul mavjud. Shulardan biri
A. A. Lomining „Gaz ta'minoti“ darsligida
berilgan. Birinchi usulda oxoli
 zichligi bir xil qaraladi, ikkinchi
usulda esa zichlikni xor xillik
sharoitida yilovchi soflari topiladi.
A. A. Lomni Darsligida ikkinchi usul
yechilishi berilgan.

Biz oxoli zichligi bir xil
bo'lgan, ya'ni birinchi usulni ko'rib
chiqami?

Quyidagi ifoda bilan 1 metr
usullik uchun solishtirma so'f

aniqlanadi.

$$q_{\text{sol}} = \frac{Q_{x,c}}{\sum l_x} = \frac{219,4}{10720} = 0,021 \text{ m}^3/\text{soat m.}$$

Bunda $Q_{x,c}$ - past bosim tarmog'i uchun umumiy nisobiy soatlik sarf, m^3/soat ;

$\sum l_x$ - qoz quurdlari uchatkalarining nisobiy uzunliklarining yig'indisi.

21. Past bosim tarmog'ining xor bi ri uchatkasi uchun yotlovchi sarf quyidagi ifoda bilan aniqlanadi:

$$q_{\text{yol}} = q_{\text{sol}} \cdot l_x \quad \text{m}^3/\text{soat.}$$

Tarmog' uchatkalarini yotlovchi sarfining yig'indisi past bosim tarmog'lari umumiy nisobiy soatlik sarfi ga

teng bolishi kerak.

$$\sum p_{ysl} = Q_{xc}$$

Foq, 5% qacha ruxsat etiladi.

$$\frac{Q_{xc} - \sum p_{ysl} \cdot 100\% \leq 5\%}{Q_{xc}}$$

Ekivalent sarf.

$$p_{ekh} = 0,5 \cdot p_{ysl}$$

Bu yerda 0,5 - yulovchi va tranzit
sarlari miqdoriga bog'liq bolgan
koeffitsient.

Post bo'lim gar qurilari gid-
rulik xisoblarini bajarishning
bir necha usullari mavjuddir. Bular:
tranzit va yulovchi sarflari va boshqalar.

Maʼlum qollanmada gidravlik
xisobotning transit va yilovchi
va xisobiy gaz soflari usulida
bajarish keltiriladi.

Yelovochki, ekvivalent, tranzit va xisobiy gaz sarfini aniqlash.

No	Uchastka nomeri	l_{xk} m	l_x m	q_{sol} $m^3/soat$	q_{yol} $m^3/soat$	q_{ekv} $m^3/soat$	q_{tran} $m^3/soat$	q_{sol} $m^3/soat$
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	g r p 1-16	10	10	0,021	-	-	55,5	55,5
2.	1-2	200	200		4	2	-	4
3.	2-3	140	140		3	1,5	-	3
4.	2-4	10	10		-	-	7	7
5.	4-5	140	140		3	1,5	-	3
6.	4-6	60	60		-	-	10	10
7.	6-7	140	140		3	1,5	-	3
8.	6-8	10	10		-	-	13	13
9.	8-9	140	140		3	1,5	-	3
10.	8-10	60	60		-	-	16	16
11.	10-11	60	60		1	0,5	11	12
12.	11-12	10	10		-	-	11	11
13.	12-13	300	300		6	3	-	6
14.	12-14	250	250		5	2,5	-	5
15.	11-15	250	250		5	2,5	-	5
16.	10-16	120	120		2,5	1,25	28	30,5
17.	17-18	200	200		4	2	-	4
18.	18-19	140	140		3	1,5	-	3
19.	18-20	10	10		-	-	7	7
20.	20-21	140	140		3	1,5	-	3
21.	20-22	60	60		-	-	10	10
22.	22-23	140	140		3	1,5	-	3
23.	22-24	10	10		-	-	13	13
24.	24-25	140	140		3	1,5	-	3
25.	24-26	60	60		-	-	16	16
26.	26-27	140	140		3	1,5	-	3
27.	26-28	10	10		-	-	19	19
28.	28-29	140	140		3	1,5	-	3
29.	28-30	60	60		3	-	22	22
30.	30-31	140	140		3	1,5	-	3
31.	30-16	120	120		-	-	25	25

№	Uchastka nomeri	l_{xk} m	l_x m	q_{sol} $m^3/soat$	q_{yol} $m^3/soat$	q_{ekv} $m^3/soat$	q_{gran} $m^3/soat$	q_{sol} $m^3/soat$
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	82P	10	10	0,021	-	-	84	84
2.	1-2	360	360		8	4	-	8
3.	2-3	300	300		6	3	-	6
4.	2-4	10	10		-	-	14	14
5.	4-5	300	300		14	7	-	14
6.	4-6	60	60		-	-	28	28
7.	6-7	300	300		20	10	-	20
8.	6-8	10	10		-	-	48	48
9.	8-10	280	280		6	3	-	6
10.	10-11	220	220		5	2,5	-	5
11.	10-12	10	10		-	-	11	11
12.	12-13	220	220		5	2,5	-	5
13.	12-14	60	60		-	-	16	16
14.	14-15	220	220		5	2,5	-	5
15.	14-16	10	10		-	-	21	21
16.	16-17	220	220		5	2,5	-	5
17.	16-18	60	60		-	-	26	26
18.	18-19	220	220		5	2,5	-	5
19.	19-20	10	10		-	-	31	31
20.	20-21	220	220		5	2,5	-	5
21.	20-8	60	60		-	-	36	36
22.	8-22	220	220		17	8,5	-	17

№	Uchastka nomeri	l_{xk} m	l_x m	q_{sol} $m^3/soat$	q_{yol} $m^3/soat$	q_{ekv} $m^3/soat$	q_{tran} $m^3/soat$	q_{sol} $m^3/soat$
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	82P38	10	10	9,021	-	-	83	83
2.	1-2	280	280		6	3	-	6
3.	2-3	220	220		5	2,5	-	5
4.	2-4	10	10		-	-	11	11
5.	4-5	220	220		5	2,5	-	5
6.	4-6	60	60		-	-	16	16
7.	6-7	220	220		5	2,5	-	5
8.	6-8	290	290		6	3	21	27
9.	8-26	220	220		5	2,5	-	5
10.	8-10	300	300		10	5	-	10
11.	10-11	240	240		5	2,5	-	5
12.	10-12	10	10		-	-	15	15
13.	12-13	240	240		5	2,5	-	5
14.	12-14	60	60		-	-	21	21
15.	14-15	240	240		5	2,5	-	5
16.	14-16	10	10		-	-	26	26
17.	16-17	240	240		5	2,5	-	5
18.	16-18	60	60		-	-	31	31
19.	18-19	240	240		5	2,5	-	5
20.	18-20	70	70		-	-	36	36
21.	20-21	220	220		5	2,5	-	5
22.	20-22	10	10		-	-	41	41
23.	22-23	220	220		5	2,5	-	5
24.	22-24	60	60		-	-	46	46
25.	24-25	220	220		5	2,5	-	5
26.	24-8	10	10		-	-	51	51

Post bosim tarmogining xisoblash
sistemasini alohida chizib olamiz.

Taminlovchi manbaa (GRP) dan
kocha tarmogining eng ussoq dagi
nuqtasigacha eng qisqa yo'l bilan
taqsimlanish ehtiyojli bo'lgan qar
og'imini qabul qilamiz va summa
qasning yo'nalishini o'qlar bilan
korsatamiz.

Kol nuqtalar (ogimlarning uchrashish
nuqtalarini) belgilaymiz.

Uchastkalardagi xisobiy sarflarni
topish ishlarini qoidaga muvofiq

tanlangan oqim yonalishiga teskari,
ya'ni nöl nuqtalaridan boshlab olib
borami 2. Oxirgi uchastkaning (nöl nuq-
taga tutashuvchi) xisobiy sarfi shu
uchastkaning ekivalent sarfiga teng.
Bolg'an uchastkalarda xisobiy sarflar
shu uchastkaning oxirgi tugun
(uzel) sarflari yig'indisiga xamda shu
tugundan keyin turuvchi uchastkaning
xisobiy sarflarining qo'shilmasiga teng.

$l_x = 1, 2 \dots l_{x,k}$ (m) uchastkaning xisobiy
uzunligi.

Q_x - Uchastkaning xisobiy sarfi, $m^3/saat$.

$d_t \times S$ - gaz quvurining qabul qilingan
tashqi diametri va devorining
qalinligi, mm;

h - uchastkada yôqotiladigan bosim, Pa;

R_{tuz} - tugundagi bosim, Pa

q_{tuz} - tugundagi sof, m³/soat.

Quyidagi ifoda orqali 1 m uzunlikda
yôqotiladigan o'rtacha solishtirma
bosim aniqlanadi.

$$\Delta H = \frac{H}{\sum l_{xk}}, \text{ Pa/m.}$$

Bunda H - taqsimlash gaz quvuridagi
taminlash manbai (GRP) dan yarim
xalqo bôlib nól nuqtalarigacha

yoʻqotiladigan bosim, Pa QMQ 2.04.08.-86 ga
muvofiq. $H = 120$ Pa (120 mm suv ustuni) ga
teng;

Σl_{xk} - taqsimlash qoz qururining GRP
dan yorim xalqa bōlib nōl nuqtasiga
bōlgan xaziqiy usunlik, m.

Shundan sōng nōmaq ram ma
15, 7, 8/ yoki xisoblash jadvalari bōyicha
uchastkalar dāxi xisobiy sarflar va
solishtir mo bosim yoʻqotish lar orqali
uchastkani ng diametrlarini va shu
diamet rni uchastk adagi 1 pm usunlik da
yoʻqotiladigan Δh - bosimlar aniqlansadi.

Δh - ni uchostkanning hisobiy uzunligi
 l_x ga kōpaytirish bilan xar bir
uchostkalaridagi bosim yōqotilishi
topiladi.

$$h = l_x \cdot \Delta h$$

P_a (mm suv ustuni).

$$l_x = 1,1 \cdot l_{xk}$$

1.1 - joylardagi farshiliklarda bosim
yōqotilishini hisobga oluvchi koeffitsient.

Xar ikki yōnalish yorim xalqalari
bōylab yōqotiladigan bosimlar bir-
biriga miqdor jihatdan mos kel-
masligi 40% dan oshmasligi korim
va JRP dan eng ushda joylashgan
kesha qoz tarmoqining nuqtasi qocha

yoqolishi taъsiya etilgan (1200 Pa)
bosimning xammasi ishlatilgan. ma'qul
shuni xam nazarda tutish zarur.
ki, yer osti qoz quurlarining
eng minimal diametri $d_{\text{qz}} = 50 \text{ mm}$ ga
teng bôlishi kerak.

Kalqasimon qoz quurlari da yotim
yo'nalishlardagi bosim yo'qotishlar
bir-biriga uchrat etilganidek yoqin-
lashtirilgach, oxirgi xisob natijalari
xisob sxemalarining uchoshtalari va
past bosim qoz quurlarining gidraulik
xisobiy jodvali ga yozib chiqiladi.

Past bosim gaz quurularining gidravlik xisobi.

Uchastka raqami	Uzunlik L, m	Hisobiy sarf Qx, m ³ /soat	Diametr d _T , *S mm	Bosim yo'qolishi		Oxirgi uchastkadagi bosim, mm suv. ust
				IM ga Δhmm. Suv. ust.	Uchastka bo'yicha h mm Suv. Ust	
1	2	3	4	5	6	7
BRP1-16	10	55,5	70x3	0,25	2,5	297,5
1-2	200	4	26x2	0,14	44,8	181,6
2-3	140	3	26x2	0,12	31,2	226,3
2-4	10	7	38x3	0,13	31,3	257,6
4-5	140	3	26x2	0,2	2,0	288,9
4-6	60	10	36x3	0,11	6,6	290,9
6-7	140	3	26x2	0,2	2,0	295,5
6-8	10	13	38x3	0,14	33,6	261,9
8-9	140	3	26x2	0,16	1,6	260,3
8-10	60	16	48x3,5	0,12	16,8	243,5
10-11	60	12	38x3	0,2	12,0	231,8
11-12	10	11	38x3	0,33	3,3	228,1
12-13	300	6	26x2	0,13	18,2	210,6
12-14	250	5	26x2	0,15	21,2	189,1
14-15	250	5	26x2	0,2	12,0	177,1
10-16	120	30,5	48x3,5	0,15	21	156,1
17-18	200	4	26x2	0,3	3,0	153,9
18-19	140	3	26x2	0,12	12,2	135,2
18-20	10	7	38x3	0,14	2,8	130,9
20-21	140	3	26x2	0,2	2	295,5
20-22	60	10	38x3	0,13	2,6	269,5
22-23	140	3	26x2	0,19	11,4	258,1
22-24	10	13	38x3	0,13	2,6	232,1
24-25	140	3	26x2	0,19	1,9	230,2
24-26	60	16	48x3,5	0,125	2,5	206,2
26-27	140	3	26x2	0,09	23,5	181,3
26-28	10	19	48x3,5	0,125	2,5	206,2
28-29	140	3	26x2	0,19	1,9	230,2
28-30	60	22	48x3,5	0,125	2,5	206,2
30-31	140	3	26x2	0,19	1,9	230,2
30-16	120	25	48x3,5	0,125	2,5	206,2

Uchastka raqami	Uzunlik L _x m	Hisobiy sarf Q _x , m ³ /soat	Diametr d _T , *S mm	Bosim yo`qolishi		Oxirgi uchastkadagi bosim, mm suv. ust
				IM ga Δhmm. Suv. ust.	Uchastka bo'yicha h mm Suv. Ust	
1	2	3	4	5	6	7
GRP2-8	10	84	60X3	0,29	2,9	297,1
1-2	360	8	38X3	0,13	46,8	143,1
2-3	300	6	38X3	0,12	36	163,1
2-4	10	14	38X3	0,18	1,8	159,3
4-5	300	14	38X3	0,16	4,8	201,3
4-6	60	28	48X3,5	0,18	10,8	249,0
6-7	300	20	38X3	0,18	36	259,7
6-8	10	48	48X3,5	0,12	1,3	295,7
8-10	280	6	38X3	0,13	16,8	280,4
10-11	220	5	26X2	0,14	8,4	271,7
10-12	10	11	38X3	0,13	18,2	255,1
12-13	220	5	48X3,5	0,3	3	252,1
12-14	60	16	38X3	0,12	16,8	237,1
14-15	220	5	26X2	0,18	10,8	227,3
14-16	10	21	38X3	0,11	15,4	212,3
16-17	220	5	26X2	0,3	3	210,3
16-18	60	26	38X3	0,14	18,6	223,3
18-19	220	5	26X2	0,3	7,8	215,3
18-20	10	31	38X3	0,12	16,8	198,3
20-21	220	5	26X2	0,14	14	197,3
20-8	60	36	48X3,5	0,13	18,2	179,2
8-22	220	17	38X3	0,13	26	153,2

Uchastka raqami	Uzunlik L, m	Hisobiy sarf Qx, m ³ /soat	Diametr d _T , *S mm	Bosim yo'qolishi		Oxirgi uchastkadagi bosim, mm suv. ust
				IM ga Δhmm. Suv. ust.	Uchastka bo'yicha h mm Suv. Ust	
1	2	3	4	5	6	7
8R33-8	10	83	70x3	0,2	2,0	287,5
1-2	280	6	38x3	0,14	14	283,1
2-3	220	5	26x2	0,13	38	244,3
2-4	10	11	38x3	0,13	7,8	236,1
4-5	220	5	26x2	0,12	36	200,7
4-6	60	16	38x3	0,31	3,1	197,7
6-7	220	5	26x2	0,12	36	144,9
8-8	290	27	48x3,5	0,14	8,4	134,6
8-26	220	5	26x2	0,16	48	155,3
9-10	300	10	38x3	0,22	22	189,3
10-11	240	5	26x2	0,13	39	154,8
10-12	10	15	38x3	0,13	46,8	146,1
12-13	240	5	26x2	0,16	16	281,6
12-14	60	21	48x3,5	0,15	9	273,6
14-15	240	5	26x2	0,13	26	249,1
14-16	10	26	48x3,5	0,15	1,5	248,1
16-17	240	5	26x2	0,13	26	247,8
16-18	70	31	48x3,5	0,12	7,2	218,3
18-19	220	5	26x2	0,14	28	219,9
18-20	70	36	48x3,5	0,2	2	268
20-21	220	5	26x2	0,13	26	284,5
20-22	10	41	48x3,5	0,19	49,4	275,5
22-23	220	5	26x2	0,3	3	276,5
22-24	60	46	48x3,5	0,09	23,4	267,5
2425	220	5	26x2	0,25	15	266,5
24-8	10	51	57x3	0,08	23,4	257,5

23. O'rta (yuqori) bosim gaz quvurlarining gidraulik xisobini ishlab chiqarish.

O'rta bosim gaz quvurlariga GRI, xammom - kir yuvish kabinetlari, qozonxona, non zavodi va boshqa yirik bir joyga toplanagan iste'molchilar ulanadi.

O'rta (yuqori) bosim gaz quvurlarining trosezi mumkin qador yirik bir joyga toplanagan iste'molchilar yuzinidan otkasilishi kerak va ular to'pik yoki xalqasimon shaklda otkasiladi.

Uchastkalar númerlanadi, trossa
oxiridan boshlab uchastkalarining
xisobiy sarflari aniqlanadi va
gaz oqimiga qarshi istemolchilar-
ning xisobiy sarflarini jamlab
chiqariladi. Uchastkalarining xisobiy
usullari km ifodasida aniqlanadi
va yozib chiqariladi.

Gaz manbai GRC dan chiqishga
yoki ulanish nuqtasida gazning
bosimi qanday bôlishi tashkiriqda
beriladi.

Orta bosim xalqasimon tarmoqlari

uchun ogimlar uch rashadi qon
nuqtada absolyut bosim $P_{0x} = 3,2 \text{ am}$
(0,32 MPa), topik tarmoqlarda esa
oxirgi iste'molchi oldida $P_{0x} = 2,2 \text{ am}$
(0,22 MPa) ga teng deb olinadi.

Gidraulik xisobot ulanish nuq-
tasidan (GRC yoki yuqori bosim GRP
sidan) olib borilib quyidagi ifoda
orqali bosim yuqotilishi parametri-
ni (kvadrat bosim yuqotilish) aniqlashdan
boshlanadi.

$$l_{gr} = \frac{P_0 - P_{0x}}{c_x} = \frac{3,0^2 - 2,4^2}{0,7865} = 4,1$$

bunda $l_x = 1,1 \cdot l_{gr}$ - ulanish nuqtasi yoki

GRC dan tupik tarmoqlarning oxirgi nuqtasi qacha yoki yarim xalqa tarmoqqa egimlarning uchrashish nuqtasi qacha km birligida joylardagi farshiliklarda borim yopatilishlarni hisobga olingan gaz yolining uzunligi km.

Uchastkalarda gazning xisobiy - soatlik sarflari va dyp orqali nomogrammasidan foydalanib tarmoqning xar bir uchastkasi uchun diametr va xopligiy borim yopatilish parametri aniqlanadi. Shunga 1-2 uchastkasi

oxi ridagi absolyut bosim topiladi.

$$P_{0x_2} = \sqrt{P_G^2 - d_{1-2} \cdot l_{x_{1-2}}} \text{ ata,}$$

$$\text{bunda } l_{x_{1-2}} = 1,1 \cdot l_{x_{1-2}}$$

Asosiy tarmoq uchun xaqiqiy bosim yuqotilish parametrini aniqlaymiz.

$$P_{0x_{1-2}} = \sqrt{P_G^2 - d_{1-2} \cdot l_{x_{1-2}}} = \sqrt{3,0^2 - 0,04 \cdot 0,445} = 2,9 \text{ ata}$$

$$P_{0x_{2-3}} = \sqrt{P_G^2 - d_{2-3} \cdot l_{x_{2-3}}} = \sqrt{2,5^2 - 0,04 \cdot 0,121} = 2,8 \text{ ata}$$

$$P_{0x_{3-4}} = \sqrt{P_G^2 - d_{3-4} \cdot l_{x_{3-4}}} = \sqrt{2,8^2 - 0,028 \cdot 0,176} = 2,7 \text{ ata}$$

$$P_{0x_{4-5}} = \sqrt{P_G^2 - d_{4-5} \cdot l_{x_{4-5}}} = \sqrt{2,7^2 - 0,03 \cdot 0,1} = 2,6 \text{ ata.}$$

Asosiy tarmoqdan dinqan yordamchi tarmoq uchun xaqiqiy bosim yuqotilish parametrini aniqlaymiz.

$$P_{0x_{5-2}} = \sqrt{P_G^2 - d_{5-2} \cdot l_{x_{5-2}}} = \sqrt{2,9^2 - 0,026 \cdot 0,016} = 2,8 \text{ ata}$$

$$P_{0 \times 6-3} = \sqrt{P_6^2 - d_{6-3} \cdot l_{x_{6-3}}} = \sqrt{2,8^2 - 0,015 \cdot 0,099} = 2,7 \text{ ata}$$

$$P_{0 \times 4-3} = \sqrt{P_6^2 - d_{4-3} \cdot l_{x_{4-3}}} = \sqrt{2,7^2 - 0,04 \cdot 0,022} = 2,68 \text{ ata}$$

Bu topilgan $P_{0 \times 2}$ birinchi uchostkoning oxirgi bosim 2-3 uchastka uchun boshlang'ich bosim hisoblanadi va keyingi qatori shu yosinda topilaveradi.

Xalqasimon qoz tormog'larida BTC dan xalqagochga bolgan uchostka uchun nomog'rommadan diametr topilganda do ikki diametrning kichigi xalqasimon uchostkalarida esa hatto diametri tanlash kerak.

Shunday qilib xalqasimon qoz

quvuri uchun bir xil diametr
qabul qilish va xoz bir GRP
ddida taxminan bir xil qoz bosimi
ni tominlash mumkin.

Oxirgi nuqtaga keladigan bosim
dastlabki berilgan yoki, tayin
qilib dingan P_{ox} ga taxminan yozin
blishi kerak. Xisobning natijalar
xisoblash sxemasiga va (quvuri)
orta bosim qoz quvurlarining
gidrolik xisoblash jadvaliga
yozib qoyiladi.

5-eta bosim gaz quvurlarining gidraulik hisoblash.

Hisoblash uchastkalari	Soatlik sarf $m^3/soat$	Diametr $d_T, *S$ mm	Uchastka uzunligi		Boshlang'ich nuqta bosimi P_b, atm	Bosim yo'qolishi parametric α	Ohirgi nuqta bosimi P_{ox}, atm
			l_x m	l_{xk} m			
1	2	3	4	5	6	7	8

Asosiy tarmoq uchun xaqiqiy bosim yuqotilish.

1-2	2940	88x30	0,05	0,055	3	0,04	2,9
2-3	211,0	76x3,0	0,08	0,088	2,9	0,04	2,8
3-4	127,5	76x30	0,15	0,165	2,8	0,028	2,7
4-5	55,5	57x30	0,2	0,22	2,7	0,03	2,6

Asosiy tarmoqdan olingan yordamchi tarmoq uchun xaqiqiy bosim yuqotilish.

2-8	83	76x3,0	0,05	0,055	2,9	0,026	2,8.
3-6	84	76x3,0	0,4	0,44	2,8	0,015	2,7
4-7	72	57x3,0	0,02	0,022	2,7	0,04	2,68

Gas quurlari.

Shaxarlarning tashqi gas tormoqlari chokisiz polat quurlardan DACT 8732-78 (diametri $d_n = 45; 325$ mm) yoki elektropayvandlangan toqri chokli DAST 10705-80 va DAST 10704-76 (diametri $d_n = 10; 530$ mm) bo'yicha loyiha qilinadi.

Bu yer osti gas quurlarining devor qalinliklari 3 mm, yerdan tashqari olagilorni esa 2 mm dan kam bolmasligi shart. Yer osti gas quurlarining qotqirish chegan.

ligi, yani quur ustidan yer
yuzigacha bolgan masofa 0,8 m.

Yer osti gaz quurlarining mini-
mal (eng kichik) diametri $d_{\text{gl}} = 50$ bosimi
0,3 MPa dan ortiq bolmagan xal-
larda DAST 18589-73 polietilen
gaz quurlaridan foydalanish mumkin.

Bunday gaz quurlari boqot
yer ostiga yetgizish usulida
olib borishligi, xomda yetgizilgan
quurlar ostidan to yer yuzasi-
gacha bolgan chuqurlik 1m dan
kam bolmasligi kerak.

gar guerdunung aynin uktukon

geyiladi

publikon (HP) va boshqa uskunalar

(guerdun) hayshon (HH), motorat

(813), kondensat yiguvichon (Tay), motorat

keinge gidravolik (tadronon) beritgichlar

Ush osti tag simlarochi gar guerdun -

ishoniy uskunalar.

gar gar guerdunlaron foydalaniladi.

shu garloni etkarishga mstgolon.

guerdun uktukon DAST 3262-75

lari 5000 ta dan oshmaydigan gar

3ino ichkidan etkariladigan bosim

va istemolchilarni berkitish (ya'ni
gasini toxtatish) uchun quduqlarga
(kranlar va radviykalor) berkitgichlar
erlatiladi.

Faqat yer estir past bosim
gas quvurloriga gas toxtatuvchi
turilmalar sifatida gidraulik (radvialor)
berkitkichlar qo'yiladi.

Gas berishni toxtatish uchun
gidraulik (zatvorga) berkitgichga suv
qo'yiladi. Gidraulik (zatvor) berkitgich-
ning tipini tanlashda gas quvur-
larining diametriga va ulordagi

maksimal bosimlarga javab bajariladi.

Ug-33 tipli gidravlik berkitgich-
lar bosim 3 kPa gacha va dsh=150;200
mm diametrlı gaz quvurlorida, Ug-30
tipli gidravlik berkitgichlar bosim
4 kPa gacha va dsh=50;150 mm diametr-
li gaz quvurlorida qollaniladi.

Gaz quvurlarining temir yul, tomoning
yollari, yer osti kanallari, avtomobil
yollari bilan kesishgan joylari
odatda gilofga olinadi. Shu gilofga
olingan gaz quvurlari qismini
nazorat qilish va butunligini

aniqlash uchun gilofning bir uchi
tomoniga nazorat trubkasi o'rnatiladi.

Daimiy ravishda gaz quurlari
izolyatsiyasining xolatini nazorat
qilish va "quur-yer" elektr potentsiali-
ni o'lchab borish uchun nazorat pun-
ktlarini a'zmat qiladi. Ular har
200 m masofada o'rnatiladi. Gaz quur-
larining eng past nuqtalariga
kondensatlarni (suyug'liklarni) yig'ish
va chiqarib tashlash uchun kondensat
yig'gichlar U8-5-63 o'rnatiladi.

Ko'pyorlar katta choyon quyma

U 8-36, katta pólattan payvandlangan
U 8-37 kichik pólattan payvand-
langan U 8-38 turdagi bōlib, ulor
kondensat yig'gich, gidroavtor, nasorat
punktllari va boshqalarning quvurlari
yer sataiga chiqish qismini esilishdan
saqlaydi. Beton yostiq'larga ornatiladi.

Katta koverlar uchun U 8-39,
kichiklari uchun esa U 8-40 turidagi
beton yostiq'lar ishlatiladi. Yostiq'lar
koverlarni chōkib ketishga
yōl bōg'maydi.

Yer osti qoz quvurlarida

(kranlar va zadvijkalar) berkitgichlar
o'rnatish uchun gaz quduqlaridan
foydalaniladi. Ular diametri $d_{zh} = 80 \text{ mm}$
flanetsli krantarni yoki diametri

$d_{zh} = 50:100 \text{ mm}$ li zadvijkalarni o'rnatish
uchun MI-1K-0,8 turidagi kichik dumaloq
quduqlar va diametri $d_{zh} = 100:250 \text{ mm}$ li
zadvijkalarni o'rnatish uchun G-1-1P-1,8
turidagi chuqur to'g'ri to'rtburchakli
yoki G-1-1K-1,8 turidagi dumaloq
quduqlar ishlatiladi.

O'rta bosim yer osti gaz
quvurlarining o'qi bo'yicha yoyilgan

körinishda tasvirlanadi. Gaz quvurining

urinasiga tik kesilgan yuzasida

- Yer yuzasining dengiz sathiga nisbatan baland - pastligi;

- Yer osti suvlarining sathi;

- Avtomobil, tramvay va temir yo'llarining gaz quvurlari bilan kesilgan joylari, shuningdek yer osti va yer ustki inshootlari, quduqlari, kuyorlar nazorat punktlari va trubkalari, gidrostatlar, kondensat to'plagichlar va boshqalar;

- Zamin (tuproq) tōg'risida ma'lumotlar;

- quvur ustining dengiz sathiga nisbatan baland - pastligi;
- xandakning chuqurligi (yer sirtidan xandak tagi gacha bo'lgan masofa);
- gaz quvurlaridagi qiliblar, ularning diametrlari, uzunliklari, yöl özi ga yoki piketlarga bog'lanishlari kórsatiladi.

Diametrlari 150 mm va undan kichik gaz quvurlari uzunliga tik kesma chizmasida bor chiziq bilan tasvirlashga unisat etiladi.

Gaz quvurlari uzunliga tik kesma chizmasini qurish namunasi berilgan.

**ATROF-MUHIT
MUHOFAZASI
QISMI**

Inson ishlab chiqarish
faoliyati va atrof muhitni
bog'liqligi.

Bugungi kunda jamiyat
va tabiatning o'zaro ta'siri
muammolari tobora katta ahami-
yatga ega bo'lmoqda va xosir-
gi, shuningdek kelgusi avlodning
barovonligi umuman jaxon
sivilizatsiyasining taqdiri ekologik
muammolarining ijobiy o'ral etili-
shiga ko'proq bog'liq bo'lib
qolmoqda.

ijtimoiy ishlab chiqarishning
atrof muhitga ta'siri xamma
vaqt xam serilimli bo'lib
qolmoqda. Keyingi vaqtlarda kes-
kinlashib ketgan atrof - muhitni
muscabasa qilishni global muammo-
lari avvalo axolining ko'payishi
dunyoning turli nuqtalaridagi
demografik axvolni o'ziga xos-
liklari bilan bog'liq. Lekin
o'zaro bog'liq bo'lgan atrof
muhitni muscabasa qilish va
axolini ko'payishi muammolarining

o'tkirliqi xamda ularning xal
etish aniq yo'llari turli mamlakat-
lar va rayonlardagi ijtimoiy
siyosiy va iqtisodiy sharoitlar
bilan belgilangan. Insonni yashashi
va faoliyat ko'rsatishi uchun
zarar bo'lgan barcha insonlar
qishloq xo'jaligini qanday rivoj-
langanligiga bog'liqdir. Oziq-ovqat
maxsulotlarini yetishtirishda qishloq
xo'jaligida uchraydigan zarar
kunandalarga qarshi juda katta
turdagi zararli kimyoviy moddalar.

dan foydalanishi oqibatida flora va faunalarqa, tuproq qatlami tarkibiga xalokatli ta'sir ko'rsatadi. Ularni ma'lum miqdorda yaxalaydi. Yer yuzidagi o'rmonzorlarning keskin qisqarib ketishi natijasida oxshining yildan yilga oshib borishidir.

Masalan: O'rmon resurslarining bir yilda ko'payishi 2,0 mlrd. kub.m dan oshib ketmoqda. O'rmonlarning ayniqsa tropik mintaqalarning mutassil qisqarib borishi bazi joylarda tuproq o'rtasiga tuproqlar

daryolar va bōlaklarning qurib
qolishiga boshqa yerlarda esa
qurūqchilikka va boshqa noxush
oqibatlarga sabab bōlmoqda.

Taxminan 2 ming yil ilgari,
eramizning boshlarida, yer yuzi
axdisi 3 mln atrofida edi, 500 yil
o'tkach esa u yana avval tabiatga
160-170 mln ichki kōllari ta'sir
kōrsatardi. Axdii sonining ortishi
va sanoat ishlab chiqarishning
ortishi va rivojlanishi bilan tabiatga
antropogen ta'sir kuchi o'sib bormoqda.

Keyingi 2 mln yil ichida yer
yuzi aholisi 40 marta ko'paydi
1850-yildan keyin esa yer yuzi
aholisi taxminan har 50 yilda
ikki xissa ko'paya boshladi.

Agar asrimizning birinchi 50 yili-
da aholining o'rtacha yillik o'sishi
taxminan 1 faizni tashkil etgan
bo'lsa, 1850-yildan to bugungi
kungacha aholi 2 marta o'tdi.

Xosir aholi tabiatga antropogen
ta'siri yanada faollashganligi
bilan bog'lanib qolgan: o'tgan 3 yil

davomida atmosferaga chiqarib tashlanayotgan oltin-qugurt oksidi 40-50 foizga ortib bu esa sanoatni rivojlangan mamlakatlarga nisbatan qollanqanda yiliga 145,5 mln tonna oksid rivojlanayotgan mamlakatlarga esa 5,5 mln tonna oksid yerga tushadi demakdir. Tabiiy o'sish nisobiga xamda qishloq aholisining miqdori jadal suratlari bilan o'sib bormoqda. Bugungi kunda 2,1 mlrd kishi (42%) shaxarlarda yashamoqdalar.

Ko'pgina mamlakatlarda (Buyuk

Britaniya, Avstraliya, Olmoniya, Yaponiya,
Meksika va boshqa axolining 80-90
foizi shaxarlarda yashaydi. Kōp-
chilik yer yuri axolisining xaddan
tashqari ortib ketishi insoniyat
kelajagi uchun tashvishning asosiy
boisi deb tushunadi. Keyingi payt-
da yana shu narsa ma'lum
bōldiki, ishlab chiqarish xajmlari
ortishiga muvofiq ravishda boyda-
lanayotgan tabiat boyliklari miq-
dorining xam ortayotgani shuning
natijasida axoli jon boshiga tōgri

keladigan atrof muhitga ta'sir
etishning barcha turlari ham
kōpayganligini xisobga olish lozim.

Yer yuzi asolisining soni ayrim
tebranishlar va pasayishlarga gara-
masdan, umuman ancha usoq davr
mobaynida usliksiz o'sib boradi.

Shu bilan birga axolining
kōpayishi suratlari ham oshadi.

BMT ning demografik komissiyasi
bergan ma'lumotlarga qaraganda,
har sekantda 3 ta bola tuqiladi,
bu esa 10 mln. yoki yiliga 120 mln

bola demakdir. Elganlar, xalok bōl-
ganlarni xisobdan chiqarib tashlansa
axolining yillik kōpayishi 80-81 mln.
kishini tashkil etadi. Agar 1000 yil
ilgari axolining yillik o'sishi 70 ming
kishini tashkil etgan bōlsa, 1988 yilda
bu kōrsatqichi 80 mln.gacha teng bōldi.
1979 - yildan 1988 yilgacha yer yuzi
axolisi 4336 mln kishidan 5000 mln
kishigacha yetdi. Hozir dunyoda 6 mld.
dan ortiq kishi yashamoqda
kōrinib turibdiki, Yer yuzi axolisi
qanchalik zich joylashsa, insonning

oʻsishlik faaliyati qanchalik jadal
rivojlanrsa, oʻsishlik yuritishning
samarali usullarini izlash muommasi
shunchalik oʻtkirlashib boraveradi.

BMT ma'lumotiga koʻra 2050-yilga
borib 11-12 mlrd. ga yetishi kutilmoqda
demak har 10-12 yilda aholining
kōpayishi 1 mlrd. ni tashkil etadi.

Atrof muhitni muhofaza qilishni
muommasi aholi kōpayishi, uning
istiqloldagi dinamikasi oʻsishga
oʻsishliklari bilan chambarchas bogʻ-
liqdir.

Respublika shoxarlarida 1926-yil-
da 1013 ming yoki aholining 21,7
foizi istiqomat qilgan bo'lsa 1990-yil-
ga kelib bu ko'rsatgich 8282 ming
kishi yoki 41 foizni tashkil
etadi. Bu shuni ko'rsatadiki sano-
ati rivojlangan, ishlab chiqarish
hajmi ko'paygan shoxarlarda
atrof muhitga ta'sir o'tganligidan
dalolat beradi.

O'zbekistonda kasallanish turlari
asosan ma'lum darajada chiqindi-
larning sifat tarkibiga va

sanoatning tarkibiga bog'liqdir.
Chumonchi rangli metallurgiya
korxonalari chiqindilari ta'sirida
yurak qon tomir sistemalari
kasalliklari bilan o'g'rish ko'proq
uchraydi. Qora metallurgiya sanoati
korxonalari va energetika qurilmalari
avvalo nafas organlari sistemasiga
ta'sir ko'rsatadi. Kimyo va neft
ximiyasi sanoati korxonalari joylash-
gan rayonlarda allergik kasalliklar
keng tarqalgan.

Ulkan boyliklar va imkoniyatlar

maujud bôlishiga qaramay xozirgi
vaqtda sayyoramizda 1 mlrd kishi
tuyib ovgat yemaydi, ulardan
400 mln kishi umuman och, qolgan.
600 mln kishi esa shunchalik
kam ovgat yemoqdalarki ularning
o'tacha umri ikki marta kamoy-
gan. Yer yuzasidagi o'zar chilikni
bartaraf etish uchun tabiat
boyliklaridan avvalo qishloq xo'ja-
lik yerlari va xo'y doladigan yer-
lardan ogilona boy dalonish yo'li
bilan oziq ovgat maxsulotlari

ishlab chiqarish yo'lga qo'yish
talab etiladi.

„Demografik portlash“ mineral
xom asheyo o'rman, yonilgi, suv,
yer, biologik va boshqa boylik-
laridan foydalanishning keskin
osishiga sabab bo'ladi. Bu esa
o'z navbatida uncha uzoq bilmagan
kelajakda tabiatdagi muvaznat
buzilishiga ayni tabiat boylik-
lari tugallanishiga olib keladi.

Ikkinchidan tabiatga tushayotgan
o'g'in yukni butun dunyo miqyo-

sida olib kōtilsa atrof muhit
ifloslanishini oldini olish chora
tadbirlari kōrilmasa yer yusidagi
axoliqo jiddiy zarar yetkarishi
mugorzar. Keyingi yillarda maishiy
va ishlab chiqarish chiqindilarini
yōqotish va xararsizlantirish
xanda joyda - shaxarda xam, qishloq-
da xam paydo bōlgan muammolar.

Shaxaralarda xar kuni juda
katta xajmda maishiy va ishlab
chiqarish chiqindilari yiqiladi.

Yevrōpa mamlakatlarida xar bir

kishiga bir yilda tsqri keladigan
maishiy chiqindilar normasi hisob-
lab chiqilgan. Ular Buyuk Britani-
yada 240 kg. Olmoniyada 365 kg
Shveysariyada 200 kg shveysiyada
300-400 kg Daniyada 260 kg sobiq
ittifoqda 260-360 kg. ni tashkil
etadi.

O'zbekiston shaxarlarini sobiq savet
ittifoqidagi boshqa shaxarlardagi-
larga qaraganda ayniqsa yoz
aylarida, asosan melva va sob savet
chiqindilari xaddan tashqari ko'-
payib ketishi bilan farq qiladi.

Boytasctola xosirning 6-xida
shaxar aslatini qayta ishlovchi
zarf ishlab turibdi. Uning
pirovard masxulatining organik
6-til sifatida ishlatiladigan
komposdir. Ishlab chiqarish chiqim-
dilaridan boydalanish kelgusida
atraf muhitning ifloslanishi ga
umuman y6l q6ymaydigan chiqim-
dizir tehnalogiyani q6llash y6li.
dagi ilk qadamdir.

**MEHNAT
MUHOFAZASI
QISMI**

Kommunikasiya tizmlari
qurilishida mehnat muxofasasi
va xavfsizlik texnikasini
tashkil etish.

Muhandislik kommunikatsiya
qurilishida ishchilarga etibor berish-
ning asosiy sabablaridan biri
bu ishdagi zararli omillar va
xavfli omillarning boshqa ish-
dagilarga nisbatan koproq uchrashi
hisoblanadi. Bu sohadagi amalga
oshiriladigan ish turhriiga kora
ishchilarni muhofasa qilish maqsadi-

da quyidagi mehat muhofasosini
amalga oshirish talab etiladi:
gas va suv quurlarini payvand-
lash ishlarida xavfsizlik
tehnikasi.

Gas va suv uchun zarur bo'lgan
pölat quurlarni asosan elektr va
gas bilan payvandlash ishlari
orqali birlashtiriladi. Payvandlashda
quur diametri 100 mm gacha bo'l-
ganda gas bilan payvandlanadi.

Payvandlash ishlarini bajarishda
quyidagi xavfsizlik tehnikasi

qoidalarini amalga oshirish kerak;

- Payvandlash ishlarini maxsus
xujjati (ruxsatnomasi) bilmagan kishi-
larga bajarishiga ruhsat berilmaydi;

- Gaz bilan payvandlashda portlash
xavfsizligi oldindan etiborga
olingan holda, kislorod baloni
va gaz qorqalari issiqlik, olov
va quyosh nuriida saqlanish kerak.

hishtgichlardan 1,5 ochiq olardan
kamida 5 m masofada saqlonadi.

- Gaz qorurlari 220 B kuchlanish-
dagi elektir simidan 25 sm, 380 B

kuchlanishli simlardan 40 sm
uzoqlik dagi masofani saqlagan xolda
o'rnatiladi;

— Payvandlash ishlarida ГОСТ 12.4.

0011-87 — „Individual ximoya vositala-
rigo umumiy talablarga mos
xoldagi ximoya vositalar tanla-
nishi va ishlatilishi kerak;

— Asitilen apparati xavo bosimini
meyorida saqlab turish maqsadida
ishlatiladigan saqlovchi klapanlar
bilan ji xoslangan bōlishi
kerak;

— Gas bilan payvandlash apparati va kislorod balonidan chiquvchi shlanglar butun, ipli bôlishi kerak;

— Kislorod balonidan chiquvchi kislorod maxsus riodektor orqali olinishi kerak;

— Payvandlash ishlarida qora aynali №1396 №1379 va yarim markali П0-1 yorug'lik filtri o'rnatilgan „Э“ markali shitlardan foydalanish kerak;

— Gas balonlarini maxsus aravalar

da tashish kerak;

— elektr payvandlash apparati
zerina izolatsiyali simlardan
foydalanigan holda o'rnatilishi,
bundan apparatga kiruvchi simlar
kishi harakati tufayli ularga
teqib ketishiga qarshi choralar
belgilangan holda o'rnatilishi
kerak;

— Chiquvchi simlar uchun faqat
misdan tayyorlangan, ko'p simli,
umumiy diametri kamida 10 mm li
simlardan foydalaniladi;

- 1,5 m dan baland joylarda payvandlash ishlarni bajarishda xavfsizlik kamaronini taqib ishlash kerak;

- Yoqimqarchilikda, 5 m/sek va undan katta tezlikdagi shamollarda yuqorilarda ishlashga ruhsat berilmaydi;

- Elektr bilan payvandlash ishlarida elektroddan ajralib chiqayotgan metall changlari va marganetsli qarli changlar xisobga olingan xolda ishlash kerak.

Bunda yonlama xavo xarakati tamirlangan bōlishi kerak;

— Ish tugagach, barcha apparatura
va gaz balonlarini tola berkitib
qo'yish kerak.

Kotlovonlar qazish ishlarida
mehnat muxofasasi.

Kommunikatsiya qurilishida gaz,
suu, oqaralarini bir joydan
ikkinchi joyga usatishda quyurlar
dan foydalanilib, bu quyurlar
yer ustida, yer sirtida, yer
ostida kōmil qan xolda bōlishi
mumkun.

Yerga quyurlarni kōmish

uchun chuqurlarni kavelashda quyidagilarga etibor berish kerak;

- Kottavandor qarilishidan oldin "elektroset", "suu oqava", "Telefon", mahalliy xakimyat bilan birgalikdagi yozma ruhsatnomasi olinadi;
- Qarish qoldo bajarilishida qarilayotgan chuqurlik orniga alohida etibor berilishi kerak; agar qarib dush natijasida qor ajralib chiqish xavfi bolsa, bu xaqda tegishli xodimlarga oldindon xabar beriladi;

- Chuqurligi 1 m dan ortadigan chuqurliklar nurab ketishiga qarshi tirkamalar, tirgaklar xisobiga ishchilarni muhofaza qilinadi.

- Ishchilar sotuqda ishlashiga to'g'ri kelgan xollarda ular isinib olishlariga imkoniyat yaratib berilishi kerak;

- Ishchilar sanitariya maishiy xizmat xonalari bilan ta'minlanishi kerak. Agar kochma ish bo'lsa, kochma vagonlar tashkil etiladi;

- Quvurlarni chuqurlarga tushirish

paytida chuqur ichido ishchilarning turishiga ruxsat berilmaydi;

- Chuqurlarni kōmish ishlarini bajarishda nishobliklarga qiyalik $\alpha \leq 30^\circ$ ruxsat etiladi.

- Chuqurlikda ishlash uchun unga chuqur tushish va chiqishda masarus shotilardan foydalanish

kerak. Bu 1,5 m va undan chuqur bōlgan scollarda shotilarning

qadam oraliği 15-25 sm oraliğida bōlishi kerak;

- Quvurlarni turli qoplamlar bilan

ishlashda g'olqop va shaffob oynali №5 va П0-1 yarim maskali ko'zoynaklardan foydalanish kerak;

- Taschadagi quvurlorni olishda quvurlorni ikki uchida turish kerak;

— Kommunikatsiya qurilishida brezentli g'olqoplardan foydalanish talab etiladi. Bu xam mexanik ta'sirdan, turli issiq va sovuqlikdan g'olni osrashga imkon beradi;

— Tabiiy yorug'lik yetarli bo'lma-
ygan so'llarda 12 B kuchlanishli

elekt r yorit qichlardan ularning
simlarini tola izolatsiyalangan
xolatda foydalaniladi.

Kommunikatsiya qurilishida
ishlovchilar yilning issiq sharoitida
ishlashda xarorati 15-20°C xaroratli
ichimlik suvlari, zarur bōlgan
xollarda qarli suv bilan ta'minlani-
shi kerak.

Mehnat muhofazasi xorosi yaxshi
jixozlangan xallda, yangi ishga
kiuvchilar uchun instruktaj otkorish-
ga borcha materiallar bōlishi kerak.

IQTISODIYOT
QISMI

Iqtisodiy qism.

Diplom loyiha ishining iqtisodiy qismini bajarish talablarida iqtisodiy fikrlarni mujassamlashtirishda muhim omil hisoblanadi.

Yosh mutaxassislar iqtisodiy hisoblash jarayonida bajarilgan loyiha ishining konstruktiv yechimlarini qabul qilish, tanlangan jixos va elementlarning iqtisodiy samaroli variantlarini asoslash xaqida aniq ma'lumatga ega bo'ladilar. Iqtisodiyotni mustoxkamlaydigan, iqtisodiyotning

masalalarini tez xal etishga ulardan eng maqul yechimlarni topishga urinadilar.

Gas taminoti tizmlarini qurish va o'rgatish uni turli variantlarini iqtisodiy bo'g'lash, smeta hisoblash, gas ta'minoti tizmlarining quurlari ni mantaji uchun yuk ko'tarish mexanizmini tanlash.

Gas taminoti tizmlarini o'lchamlari va konstruksion tanlash gas taminoti tizmlarining quurlari diametrlariga va joylarining gidrogeo.

logik sharoiti xamda ulfiga bog'liq xolda olib boriladi.

Agar quurninging diametri 150 mm bolsa, quduqning rejadagi olchamlari usunligi 1m, eni $d_m + 0,4$ ni tashkil qiladi.

QMQ-2.03.02-97 ga asosan gaz taminoti tizmlarida ulash joylarida va quurlarning diametri xamda nisbatlik o'zgaragan joylarida o'rnatiladi, quduqlar orasidagi masofa quurlarning diametriga xam bog'liq. Agar quurlarning diametri 150 mm bolsa, quduqlar orasidagi masofa 35 m dan o'rnatiladi. Quurninging

diametri kattalashgan sari quduqlar orasidagi masofa xam ortib boradi. Shunday qilib diplom loyihasining ushbu qismi uchun quyidagi quduqlarni va ularni montaj qilish mexanizmlarini tanlash. Qudug shakli yumaloq. Konstruksiya montaj qilish temir - beton, quduqning bosi qismining kengligi 700 mm, ishchi qismining kengligi 1000 mm, xalqalari o'g'irligi - 0,5 T.

Montaj qiluvchi mexanizmining markasi P 1T3-80 traktoriga o'rnatilgan "osma kran" yuk kōtaruvchanligi

0,5-1,5 T Kran yukni ko'tarish
balandligi 1,7 m. Kranni eng yuqori
radiusi 3,3 m.

Obekt smetalari va teknik iqtisodiy
ko'rsatkichlari yig'ma smeta hisob
ishlarini olib boriladi.

Ish turi smetalari tarmoq
gor ta'minoti tizimlarini qurish
jorayonidagi aloxida ishlar uchun
tuziladi. Obekt smetasi ish turi
sistemalari asosida tuziladi.

2014-yil 1-yanvardagi qiymati boyicha tuzilgan. Qurilish ishlarini uchun. Smeta qiymati 28079218,75 million so'm.
 2014-yil 1-yanvardagi qiymati boyicha tuzilgan. Smeta qiymati 6429280 million so'm.

No	Asos	Qilbani nomlari	ilohat	ish hajmi va miqdori	konumasi ish raqi	Mashina e'lokarator shuning raqi.	Jami	Asosiy ish raqi.	Mashina va e'lokarator shuning jumladan ish raqi.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	1-1128	Mechanizmlar yordamchi bilan ishlash uchun.	1000 m ²	2,85	12975 0	12975 4000	3657875	-	36978,75 11400
2	1-1174	Transporthi qurilish.	100 m ³	9,12	56750 2750	53759 2250	517560	25080	490282,08 20520
3	88-319	Qumli asosni tayyorlash	m ³	15,2	8250 4250	4750 1425	140600	64600	72200 21660
4	78-489	Quvurlarni yotqizish d=57 mm.	P m	640	2375 1000	1050 400	152000	64000	672000 256000
-	130-166	Kavari.	P m	640	5511	-	3527040	-	
5	78-490	Quvurlarni yotqizish d=57 mm	P m	840	3000 1125	1125 425	252000	845000	672000 266000
-	130-167	Kavari.	P m	840	6625	-	5565000	-	
6	78-491	Quvurlarni yotqizish d=89 mm.	P m	560	3075 1250	1200 475	1722000	700000	845000 357000
-	130-167	Kavari.	P m	560	7759	-	4338440	-	
11	75-109	Yoduvchi qurilish d=50 mm.	dana	2	54250 16000	34750 3250	108500	32000	69500 6500

-	130-646	Na'xi	dona	?	47300	-	94600	
12	75-110	Tadriqkani ornatish d = 70 mm	dona	5	56750 18500	37250 19725		186250 58625.
-	130-646	Na'xi	dona	5	60000	-	123000	
13	75-111	Tadriqkani ornatish d = 100 mm.	dona	2	61500 21250	42500 12750	300000	42500 85000 25500
-	130-647	Na'xi.	dona	2	90000	-	180000	
17	24-232	Sabnikli kompensatori ornatish d = 70 mm	dona	1	113000 90000	13000 4000	413000	90000 13000 4000
18	24-233	Sabnikli kompensatori ornatish d = 100 mm.	dona	2	130450 112750	17750 5500	261500	225500 35500 11000
23	26-279	Sog'ich bilan gidruvid- yong'a qilish.	100m2	29,4	716250 121500	7175 2150	655750	5527100 710845 63210
24	1-256	Transkayom qayta kōmish.	100m3	5,8	64500	64500 22525.	974100	374100 130645 286275,83.
		Daicho qismlar boshqa xohimasi					280921815	642980 1232060.

Obekt smeta.

№ T/C	Asos	Isklar turi	Qurilish montaj isklarini smeta qiymati, sōm.					1m ³ qurilish isklari qiymati.	
			qurilish isklari	montaj isklari	Tehnologik jiaralar va inventarlar	jami	asosiy ish xaraji		Mashinalar sarifi.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1		Qurilish isklari	1069238,8	—	—	1069238,75	89680	927550,83	70345
2		Montaj isklari	—	13009500	—	13009500	6339600	2889195	—
3		Tehnologik jiaralar	—	—	14000480	14000480	—	—	—
		jami.	1069238,8	13009500	14000480	280982575	6429288	3862764,83	70345

**FOYDALANILGAN
ADABIYOTLAR
RO'YXATI**

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. L.A. Karimovning O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasining 20 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi maruzasini o'rganish bo'yicha o'quv qo'llanma, "O'qituvchi" nashriyot - matboaa uyi Toshkent-2013.
2. L.A. Karimovning. Faxxon molig'aviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va chorolari
L.A. Karimov. - T. O'zbekiston, 2008. - 56 b.
3. L.A. Karimov. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. L. Karimov. T. "Ma'naviyat" 2008 - 176 bet.
4. A.A. Lonin Gazosnobjeniya. M. "Strizdat"

5. Q.M.Q 2.04.08-96 Gaz ta'minati T. "Davorxitektqurilishkoni" 62. R. 1996-64 bet.

6. Q.M.Q 2.01.01-94 Ilmiy va fikr-karoriy geologik ma'lumotlar. T. "Davorxitektqurilishkoni" 62. Res. 1996-64 bet.

7. R. Aymatov, S. Boboev, J. Alibekov. Gaz ta'minati. Oquv qollanma T: Abu Ali Ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti 2003-176 bet.

8. G. Dadamirzayev. S. Abduraxmanov. Kasb talim bakalaver. Diplom loyihasini tayyorlash bo'yicha metodik qollanma Namangan KAMUPI 2012-50 bet.

9. A. Atamov. Gaz ta'minati asoslan fanidan

tajriba mashg'ulotlarini otkazish uchun
uslubiy ko'rsatma kamangan. Kam MPi.

10. X. Paximov, A. Aramov, T. Tursunov. Ikhnatni
muhofaza qilish T. "O'zbekiston" 2013 216 bet.

11. Lodiyeu. B, Golish L. mustaqil o'quv faoliyatini
tashkil etish usullari va vositalari
Toshkent 2010 y. 87. - bet.

12. Kapital qurilishda iqtisodiy islohat-
larni yanada chuqurlashtirishning
psixiy yo'nalishlari to'g'risida. T. 2003 yil.
6-may. PF № 3240.

13. P. Sultonov „Ekologiya va atrof-muhitni
muhofaza qilish amaliyoti“ Oliy o'quv yurtlari

uchun darslik. Namangan - 2000.

14. Yu. K. Roshidov „Gaz taminoti“ metodik
qollanma T: TAQI. 2000y. 88 - bet.

15. A. X. Asadullayev „Gaz taminoti“ metodik
qollanma T: TAQI. 1991. yil. 85-bet 1002 - qism.

16. P. X. Xalilov. Qurilish sohasidagi ishlab
chiqarish korxonalari va atmosfera
T. O'zbekiston 2001-85 bet.

17. A. A. Atamov va boshqalar „Gaz taminoti“
„MKQ“ 5580400 ixtisosligi talabalari uchun
„Gaz taminoti“ fani bo'yicha kurs va diplom
loyihalari bajarish uchun metodik
ko'rsatma. Namangan: Nam UPI, 2010 y. 26. bet.